

แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวความคิดสำคัญที่ใช้เป็นหลัก และเป็นกรอบความคิดในการวิจัยนี้ ผู้ดำเนินการวิจัยได้ใช้ แนวความคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นกรอบความคิดดังนี้

1. แนวความคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ ประชามติ และการสำรวจประชามติ
2. แนวความคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ การรับรู้การสำรวจประชามติ ในฐานะเป็นข่าวสารทางการเมืองประเภทหนึ่ง
3. แนวความคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ ทศนคติและการเปลี่ยนทศนคติ

แนวความคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ ประชามติ และการสำรวจประชามติ

ความหมายของประชามติ และการสำรวจประชามติ

คำว่า "Public Opinion" เป็นคำที่มาจากภาษาอังกฤษ เมื่อนำมาใช้เป็นภาษาไทย อาจมีการแปลความหมายให้อยู่หลายคำ เช่น ประชามติ มติมหาชน หรือสาธารณมติ เป็นต้น ซึ่งคำดังกล่าวที่ได้กล่าวมานั้น มีความหมายคล้ายคลึงกัน แต่อาจมีจุดเน้นที่แตกต่างกัน คือ

ประชามติ หมายถึง ความคิดเห็นของบุคคลแต่ละคน (personal opinion) ซึ่งเป็นที่รองรับโดยหมู่คนจำนวนหนึ่งในทาง สังคม เศรษฐกิจ หรือการเมือง¹

มติมหาชน หมายถึง ความคิดเห็นอย่างกว้างขวางของชนหมู่มาเกี่ยวข้องกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

สาธารณมติ หมายถึง ความคิดเห็นของประชาชนโดยทั่วไปในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

¹เกษม อุทยานิน, ความรู้เกี่ยวกับรัฐศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช, 2511), หน้า 86.

สำหรับการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งเน้น และจะใช้คำว่า "ประชามติ" เป็นส่วนใหญ่

ปัจจุบัน "การสำรวจประชามติ" ถูกกล่าวถึงอย่างแพร่หลาย ความหมายอย่างง่ายของการสำรวจประชามติ คือ การสำรวจความคิดเห็นของประชาชน นั่นเอง แต่ถ้าจะกล่าวตามหลักวิชาการและความหมายที่แท้จริงแล้ว การสำรวจประชามติจะหมายถึง การตรวจสอบหรือค้นหาความคิดเห็นของประชาชนในสังคม ที่แสดงออกต่อประเด็น หรือ ต่อปัญหาในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ที่ตนมีส่วนเกี่ยวข้อง หรือมีผลได้ผลเสียร่วมอยู่ และเรื่องนั้น เป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อสังคมที่ตนอาศัยอยู่ และการแสดงออกซึ่งความคิดเห็น เป็นไปในเวลาที่เรื่องนั้นกำลังเป็นที่สนใจของประชาชน²

คำว่า "ประชามติ" มีผู้ให้นิยามความหมายไว้ ต่าง ๆ กัน เช่น

โรเบิร์ต ที ไรลีย์ (Robert T. Reily)³ กล่าวว่า ประชามติเป็นผลรวมความคิดเห็นของประชาชน ซึ่งแสดงออกซึ่งทัศนคติ (attitude) ความรู้สึกนึกคิด และความเชื่อ (Belief) ที่ยึดถือร่วมกันของสมาชิกหรือกลุ่มประชาคมในสังคม ต่อประเด็นปัญหาเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่มีความสำคัญต่อสังคมโดยส่วนรวม โดยมีประโยชน์ร่วมกัน

เบอร์นาร์ด ซี เฮนเนสซี (Bernard C. Hennesey)⁴ กล่าวว่า ประชามติ คือ องค์ประกอบความคิดเห็นของแต่ละบุคคลที่แสดงออกโดยกลุ่มบุคคล ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

จากนิยามดังกล่าวข้างต้น เราอาจจำแนกปัจจัยของ "ประชามติ" ได้เป็น 5 ประการด้วยกัน คือ

1. ปัญหา หรือประเด็น หรือเรื่องราว ที่ก่อให้เกิดการแสดงประชามติ
- การแสดงออกซึ่งประชามติ จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อมีประเด็นหรือปัญหาเกิดขึ้น ซึ่ง

² ประมะ สตะเวทิน, "ประชามติ", บัณฑิตวิทยาลัย ปีที่ 2 เล่มที่ 2 (กรกฎาคม-กันยายน 2531): 35.

³ Robert T. Reily, Public Relation in Action (Englewood Cliffs, New Jersey : Prentice-Hall, 1981), p. 20.

⁴ Bernard C. Hennesey, Public Opinion, The Third Edition (Belmont, California : Duxbury, 1975), p. 5.

ประเด็นที่เกิดขึ้น มีลักษณะเป็นที่สนใจของส่วนรวมหรือมีผลกระทบต่อประโยชน์ส่วนรวมของประชาชนในสังคมนั้น โดยทั่วไปแล้ว ประเด็นที่ก่อให้เกิดการแสดงประชามติ มักเป็นประเด็นที่มีลักษณะอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งกันในสังคมนั้น ๆ คือ ฝ่ายหนึ่งเห็นด้วยในขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งอาจไม่เห็นด้วย ตัวอย่างเช่น การประท้วงของประชาชนชาวจังหวัดกาญจนบุรี ต่อต้านนโยบายการสร้างเขื่อนน้ำโจน ที่อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งพวกเขาประท้วงเห็นว่าการสร้างเขื่อนดังกล่าวไม่ถูกต้องและไม่สมควร เป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ขณะเดียวกันก็มีประชาชนบางส่วนที่เห็นด้วยกับนโยบายการสร้างเขื่อนดังกล่าว เพื่อการผลิตไฟฟ้าพลังน้ำ ตัวประเด็นที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งกันในกรณีนี้ คือ การสร้างเขื่อนน้ำโจน

2. ประชาชน

เมื่อมีประเด็นเกิดขึ้นแล้ว ก็ต้องมีประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องกับ การศึกษาเรื่อง ประชามตินั้น ได้พิจารณาถึงประชาชนทั้งประเภทหรือกลุ่ม (type or group) จำนวน (Number or Size) และทั้งลักษณะของประชาชน (character) ที่เกี่ยวข้องกับประเด็น และที่แสดงประชามติ

2.1 ประเภทหรือกลุ่มของประชาชน

การที่แบ่งประชาชนออกเป็นประเภทหรือกลุ่ม เนื่องจากว่าประเด็นแต่ละ ประเด็นที่เกิดขึ้นนั้น มิใช่ว่าประชาชนทุกคนจะเข้ามาเกี่ยวข้อง หรือมีบทบาทเกี่ยวข้องกับ ประเด็น นั้น ๆ ไปเสียทั้งหมดไม่

ดังนั้น ในการศึกษาประชามติ จึงควรพิจารณาถึงประเภท หรือกลุ่มของ ประชาชนด้วย ดังที่ จอห์น ดีวีย์ (John Dewey) กล่าวว่า "ในสังคมแต่ละสังคมนั้น มี ประชาชนอยู่หลาย ๆ กลุ่ม ซึ่งแต่ละกลุ่มประกอบไปด้วยบุคคลหลายคนที่ได้รับผลกระทบจากการ กระทำหรือความคิดอันใดอันหนึ่ง หรือจากประเด็นใดประเด็นหนึ่ง" ซึ่งหมายความว่า ประเด็น แต่ละประเด็น ย่อมก่อให้เกิดประชาชนในตัวของมันเอง นอกจากนี้ประชาชนยังแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ

2.1.1 ประชาชนผู้เกี่ยวข้องกับประเด็น (issued-centred public) คือ กลุ่มประชาชนที่เข้าไปมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับประเด็นอย่างแท้จริง มีความสนใจ หรือมีผลประโยชน์อันเกิดจากประเด็นนั้นโดยตรง เป็นกลุ่มที่มีบทบาทในการแสดงออกซึ่งความ คิดเห็นอย่างแท้จริง

2.1.2 ประชาชนโดยทั่วไป (general public) คือ กลุ่มประชาชน

ทั่วไป ที่แม้จะมีความสนใจในประเด็นนั้นบ้าง แต่ก็มิได้เข้าไปมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง

2.1.3 ประชาชนผู้ไม่เกี่ยวข้องหรือไม่สนใจในประเด็น (unconcerned public) ซึ่งไม่ถือว่าประชาชนกลุ่มนี้ เป็นประชาชนในความหมายของ ประชามติ

2.2 จำนวนประชาชน

การกล่าวถึงจำนวนประชาชน ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นอันอาจก่อให้เกิด ประชามตินั้น ทางทฤษฎีถือว่าจำนวนประชาชน ในความหมายของประชามติจะประกอบไปด้วย กลุ่มประชาชนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป

อย่างไรก็ตาม การศึกษาเรื่องประชามติ เราไม่ได้พิจารณาเฉพาะ จำนวนประชาชน ในแง่จำนวนนับเพียงอย่างเดียว แต่ยังพิจารณาถึงระดับความเข้ม (intensity) ประสิทธิภาพ (effectiveness) และเสถียรภาพ (stability) ความ คิดเห็นของประชาชน ด้วย กล่าวคือ ความเข้มหรือความหนักแน่นในความคิดเห็นของประชาชน หมายถึง การที่ประชาชนได้ใช้ความพยายามและความกระตือรือร้นอย่างจริงจังในการแสดงออก ซึ่งความคิดเห็นต่อประเด็นการสำรวจประชามติ โดยมีความรู้ความเข้าใจในประเด็นและมีการ ไตร่ตรองด้วยจิตใจอันเป็นธรรมในการแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นเนื้อหา สำหรับประสิทธิภาพ ความคิดเห็นของประชาชน หมายถึง มติที่กลุ่มประชาชนผู้เกี่ยวข้องกับประเด็น แสดงออกมาและ สามารถมีผลต่อความคิดเห็นหรือพฤติกรรมของประชาชนกลุ่มอื่น ๆ ได้ ส่วนเสถียรภาพความ คิดเห็นของประชาชน หมายถึง ความคิดเห็นที่มีลักษณะเปลี่ยนแปลงได้ยาก เนื่องจากเป็นความ คิดเห็นที่มีเหตุผล มีหลักฐานข้อเท็จจริงอ้างอิงและสนับสนุนอย่างเพียงพอ ความคิดเห็นที่มี เสถียรภาพสูง ได้แก่ ความคิดเห็นที่ประชาชนส่วนใหญ่ยึดถือมาเป็นเวลานาน ยากต่อการ เปลี่ยนแปลง

2.3 ลักษณะของประชาชน

ประชาชนซึ่งแสดงความคิดเห็นร่วมกันต่อประเด็นใดประเด็นหนึ่ง จะ ถือว่า เป็นประชาชนตามความหมายของประชามตินั้น จะต้องมีลักษณะดังนี้

2.3.1 เป็นบุคคลจากกลุ่มต่าง ๆ ของสังคม

2.3.2 เป็นบุคคลที่ไม่เคยรู้จักกันมาก่อน หรืออาจรู้จักกันอย่างผิวเผิน

ในสังคม

2.3.3 เป็นบุคคลซึ่งไม่อาจติดต่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและ

ประสบการณ์กันได้อย่างสม่ำเสมอ

2.3.4 ไม่มีใครเป็นผู้นำที่แท้จริงในเวลาที่มีการแสดงประชามติ โครงสร้างของกลุ่มประชาชนเป็นแบบไม่เป็นทางการ

3. มติ (Opinion)

ประชามติ คือ มติ หรือความคิดเห็นต่อประเด็นใดประเด็นหนึ่งในหมู่ประชาชน เมื่อมีประเด็นใดประเด็นหนึ่งเกิดขึ้น ประชาชนที่สนใจหรือเกี่ยวข้องกับประเด็นจะมีความคิดเห็นแยกออกเป็น 2 กลุ่มหรือมากกว่านั้น ในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย ความคิดเห็นที่แตกแยกกันมากกว่า 2 ความเห็นนั้น มักรวมตัวกันเหลือเพียงสองความคิดเห็น คือ ความคิดเห็นที่ได้รับเสียงสนับสนุนข้างมาก และความคิดเห็นที่ได้รับเสียงสนับสนุนข้างน้อย ซึ่งความคิดเห็นดังกล่าว อาจใช้เป็นเครื่องประกอบการตัดสินใจ ในการกำหนดแนวทางหรือนโยบายของรัฐต่อไป

4. การแสดงออกซึ่งมติ (The Expression of opinions)

การแสดงออกซึ่งความคิดเห็นต่อประเด็น มีได้หลายทางด้วยกัน เช่น การพูด การเขียน การชุมนุม หรือการเดินขบวนประท้วง เป็นต้น

โดยปกติ บุคคลมักจะเก็บความคิดเห็นหรือทัศนคติของตนไว้ในใจ และจะแสดงให้ปรากฏออกมาภายนอกหรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ 3 ประการ คือ

4.1 มีแรงจูงใจต่อทัศนคตินั้นมากพอหรือไม่

4.2 กฎเกณฑ์ของสังคมที่ตนอาศัยอยู่ มีข้อห้ามที่เข้มงวดรุนแรงหรือไม่ การที่จะแสดงทัศนคติที่เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยต่อนโยบายหรือการกระทำของรัฐบาล จะไม่สามารถแสดงออกมาได้หาก สังคมนั้นเป็นสังคมที่มีข้อกำหนดกฎเกณฑ์ในการลงโทษ การคิดค่า หรือต่อต้านการปกครองของรัฐไว้อย่างรุนแรง

4.3 สื่อที่ใช้เป็นเครื่องมือแสดงออกซึ่งความคิดเห็น เช่น สื่อมวลชนต่าง ๆ มีอยู่จำกัดหรือไม่

5. เวลา (Time)

องค์ประกอบประการสุดท้ายของประชามติ คือ เวลาการแสดงประชามติ จะมีขึ้นในขณะที่ประเด็นปัญหากำลังอยู่ในช่วงเวลาแห่งความสนใจของประชาชน จึงจะทำให้มติหรือ

ความเห็นนั้นมีความหมายเป็นการแสดงประชามติที่ถูกต้อง⁵

คำว่า "การสำรวจประชามติ" อาจสับสนกับคำว่า "การลงประชามติ" ซึ่งภาษาอังกฤษใช้คำว่า "referendum" ซึ่งที่จริงแล้วคำทั้งสองมีความหมายต่างกัน กล่าวคือ การสำรวจประชามติเป็นการค้นหา ตรวจสอบถึงความคิดเห็นของประชาชนส่วนใหญ่ในประเด็นที่แสดงออกในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ณ ที่ใดที่หนึ่ง ดังที่กล่าวมาแล้ว ส่วนการลงประชามติ เป็นการลงมติของประชาชนตามที่รัฐกำหนดให้ออกเสียง เช่น การลงคะแนนรับรองร่างกฎหมายสำคัญที่ผ่านสภานิติบัญญัติแล้ว หรือ กรณีที่ให้ประชาชนลงคะแนนเสียง เพื่อตัดสินใจปัญหาสำคัญในการบริหารประเทศ

ความสำคัญของการสำรวจประชามติ

เนื่องจากการสำรวจประชามติเป็นวิธีการที่ให้ได้มาซึ่ง "ประชามติ" ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญของสังคมประชาธิปไตย ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักการที่ว่า "อำนาจอธิปไตย เป็นของประชาชน มาจากประชาชน และเพื่อประชาชน" ประชามติจึงมีความสำคัญต่อวิถีทางสังคมในลักษณะดังกล่าว รัฐบาลจำเป็นต้องรับฟังประชามติเพื่อประโยชน์ต่อการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ เช่น การกำหนดนโยบายสาธารณะ การเลือกสรรบุคคลเข้าบริหารตำแหน่ง หรือเพื่อประโยชน์ในการเสริมสร้างความชอบธรรมแห่งรัฐ ขณะเดียวกันการก่อตัวของประชามติ ยังมีส่วนช่วยให้สมาชิกในสังคมได้มีโอกาสรับรู้ข่าวสารการเมือง ซึ่งช่วยให้เกิดความเห็นเกี่ยวกับประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เป็นเครื่องช่วยประกอบการตัดสินใจในการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง ได้อีกทางหนึ่ง กล่าวคือ บทบาทการสำรวจประชามติในระบบการเมืองมีลักษณะเป็นปัจจัยนำเข้าของระบบ นำความคิดเห็นของประชาชนทั้งในลักษณะของข้อเรียกร้อง และข้อสนับสนุน ต่าง ๆ เข้าสู่ระบบการเมือง กลไกดังกล่าวจะมีความเกี่ยวข้องกับคุณภาพและการดำรงอยู่ของระบบการเมืองต่อไป⁶

⁵ ปรมะ สตะเวทิน, "ประชามติ", บัณฑิตวิทยาลัย ปีที่ 2 เล่มที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2513): 40.

⁶ David Easton, A Framework for Political Analysis (Englewood Cliff, New Jersey : Prentice Hall, 1965), pp. 112-117.

ผลกระทบโดยสรุปของการสำรวจประชามติด้านต่าง ๆ ที่มีต่อระบบการเมือง อาจ
แยกพิจารณา ได้ดังนี้

1. การรับรู้ข่าวสารการเมืองของประชาชน

ประชาชนได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้อื่น จากผลการสำรวจ
ประชามติ ซึ่งในการรับรู้ดังกล่าว จะอยู่ในกระบวนการสื่อสารทางการเมือง กระบวนการ
กลุ่มเกลตาทางการเมือง และกระบวนการแข่งขันทางการเมือง

2. การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน

การสำรวจประชามติ เป็นข่าวสารทางการเมืองรูปแบบหนึ่ง ที่อยู่ในความสนใจ
ของประชาชนทั่วไป การเสนอหรือรายงานผลการสำรวจประชามติ จึงมีส่วนช่วยกระตุ้นและ
จูงใจให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมทางการเมือง และเข้ามามีส่วนร่วมทาง
การเมืองมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในกรณีการเลือกตั้ง ซึ่งถือเป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนา
การปกครองในระบอบประชาธิปไตย

3. การตัดสินใจกำหนดนโยบายของรัฐ

เนื่องจากการสำรวจประชามติแสดงถึงข้อมูลเกี่ยวกับทัศนคติ และความคิดเห็น
ของประชาชนส่วนใหญ่ รัฐบาลหรือผู้บริหารประเทศในระบอบประชาธิปไตย จึงมักให้ความสำคัญ
แก่ความคิดเห็นดังกล่าว⁷ เป็นเครื่องประกอบการตัดสินใจ กำหนดนโยบายและแนวทางในการ
ปกครอง บริหาร ประเทศ

การที่รัฐต้องคำนึงถึงการสำรวจประชามติ เพราะการฟังเสียงสะท้อนจาก
ประชาชนอย่างกว้างขวางและต่อเนื่องนั้น จะมีส่วนช่วยปรับปรุงสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ
เช่น สถาบันพรรคการเมือง สถาบันข้าราชการ และสถาบันกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ให้สามารถ
พัฒนาและปรับปรุงตนเองให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนมากยิ่งขึ้น แม้ในประเทศที่มี
การปกครองในระบอบคอมมิวนิสต์ ก็ได้ละเลยต่อความสนใจในประชามติ มีการ
ใช้นักโฆษณาชวนเชื่อ (propagandist) นักขุสง (agitator) และตำรวจลับ คอยตรวจ
สอบความคิดเห็นของประชาชนอยู่เสมอ ทั้งนี้เพื่อปรับปรุง เปลี่ยนแปลง วิธีการจูงใจ ในการ

⁷ Benjamin Ginsberg, The Captive Public : How Mass Opinion
Promotes State Power (New York : Basic Book, Inc., 1986), p. 5.

ควบคุมความคิดเห็น เพื่อให้เกิดความร่วมมือของประชาชนในชาติ นั้นเอง

4. ความชอบธรรมทางการเมือง (Political Legitimacy)

ในฐานะที่การสำรวจประชามติ เป็น "สาธารณมติ" อันเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป ในการปกครองระบอบประชาธิปไตย ที่เคารพและให้ความสำคัญแก่เสียงส่วนใหญ่ของประชาชน การรับฟังความคิดเห็นของประชาชน จึงเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ทำให้ประชาชนเกิดการยอมรับเชื่อฟัง และตั้งใจปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี

การสำรวจประชามติในฐานะการห้วงมติมหาชน (Public Opinion Poll)

การสำรวจประชามติในฐานะการห้วงมติมหาชนนี้มักเรียกสั้น ๆ ว่า "โพลล์" (poll) ซึ่งเป็นการห้วงประชามติรูปแบบหนึ่ง ที่ทำให้ทราบความคิดเห็นของประชาชนได้ในระดับที่ใกล้เคียงความเป็นจริงมากที่สุด^๑ ดังมีผู้กล่าวว่า "การสำรวจประชามติสามารถแสดงถึงผลความคิดเห็นของประชาชนได้ใกล้เคียงความเป็นจริง รองจากการเลือกตั้งและการลงประชามติ"^๒

ฉะนั้นการวัดประชามติตามวิธีนี้ จึงมิได้หมายความว่า จะสามารถแสดงถึงความคิดเห็นของประชาชนได้อย่างเที่ยงตรงแท้จริงเสียทีเดียวไม่ ทั้งนี้เนื่องจากประชามติหรือมติมหาชน มีลักษณะเป็นนามธรรม ซึ่งยากแก่การพิสูจน์และตรวจสอบถึงความจริงที่สมบูรณ์ได้ ตัวอย่างเช่น กรณีการตรวจสอบมติมหาชนจากเสียงส่วนใหญ่ที่เงียบ (silent majority) เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การสำรวจประชามตินี้ว่าเป็นวิธีการเชิงประจักษ์ ที่สามารถแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางการเมืองได้ในระดับหนึ่ง

การสำรวจประชามติ ซึ่งเป็นการแปรเปลี่ยนมาจากมติมหาชนนั้น^{๑๐} มีความสำคัญในระบบการเมืองสมัยใหม่เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในเรื่องของความชอบธรรมทางการเมือง ที่

^๑ วิจารณ์ ลภิตนกุล, "การสำรวจประชามติเพื่องานประชาสัมพันธ์", นิเทศสาร ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 (ตุลาคม 2519), หน้า 26.

^๒ สวัสดิ์ สุคนธ์รังษี, ประชาธิปไตยกับการวัดมติมหาชน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงกมล, 2518), หน้า 12.

^{๑๐} Ginsberg, The Captive Public : How Mass Opinion Promote State Power, p. 59.

ยึดถือหลักเจตนารมณ์ของประชาชนเป็นใหญ่ มิได้ขึ้นอยู่กับสถานภาพของบุคคลเช่นในสมัยเดิม¹¹ อาจกล่าวในอีกแง่หนึ่งว่า ระดับการพัฒนาทางการเมืองของประเทศกำลังพัฒนาในระบอบประชาธิปไตย ปัจจุบันมิได้ขึ้นอยู่กับการปฏิบัติ หรือการรัฐประหารเหมือนในครั้งอดีต หากแต่ใน ส่วนหนึ่งจะขึ้นอยู่กับผู้นำและประชาชนของประเทศนั้น ๆ ว่า ได้เคารพและให้ความสำคัญแก่ มติมหาชนมากน้อยเพียงใด

การที่มติมหาชนมีความสำคัญในฐานะที่เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกประการหนึ่ง ของ การปกครองระบอบประชาธิปไตย การยอมรับบทบาทของการสำรวจประชามติจึงเป็นเงื่อนไข สำคัญที่ก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการปกครองของรัฐบาล และความร่วมมือของประชาชน ดังนั้น ความสำคัญเชิงปฏิบัติการของการสำรวจประชามติในการสร้างสรรค์พฤติกรรมทางการเมือง ดังกล่าว จะส่งผลต่อเป้าหมายในการพัฒนาการปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นส่วนรวม หนึ่ง บางครั้งจะเห็นว่า กลุ่มอิทธิพลหรือกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ (pressure groups) ที่ดำเนินการแข่งขันทางการเมือง เพื่อรักษาผลประโยชน์หรือเรียกร้องให้รัฐบาล ปกป้องผลประโยชน์ของตน ยังจำเป็นต้องหันมาสนใจเสียงของประชาชน เป็นพลังสนับสนุนหรือ จูงใจให้ประชาชนยอมรับและเห็นด้วยกับนโยบายและการกระทำของตน เพื่อให้ตนมีอำนาจและ อิทธิพลทางการเมืองมากขึ้น¹²

แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ การรับรู้การสำรวจประชามติ ในฐานะที่เป็น
ข่าวสารทางการเมือง

กรอบความคิดในหัวข้อนี้ จะเป็นการพิจารณาในเรื่องของการรับรู้การสำรวจ ประชามติของประชาชน ในฐานะที่การรับรู้การสำรวจประชามตินั้น เป็นข่าวสารทางการเมือง ประเภทหนึ่ง ในพื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างระดับการรับรู้ข่าวสารทางการเมืองของคนไทย กับ

¹¹Samuel P. Huntington, Political Order in Changing Societies (New Haven : Yale University Press, 1988), p. 90.

¹²สุจิต บุกุงการ, การเมืองเปรียบเทียบ: ปัญหาและแนวคิด (กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 126.

ช่วงชั้นทางสังคม (Social Strata) โดยพิจารณาถึงปัจจัยลักษณะทางประชากร อันได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา และอาชีพ เป็นหลัก

การรับรู้ หมายถึง การที่ร่างกายรับสิ่งเร้าต่าง ๆ ที่มาเร้าผ่านทางประสาทสัมผัส ทางใดทางหนึ่ง แล้วตอบสนองต่อสิ่งเร้า นั้น ๆ ออกมา โดยเป็นลักษณะของพฤติกรรมที่แสดงออก หรือเป็นความรู้สึก ความนึกคิด ทักษะคดี

สตีเวน แชฟฟี (Steven Chaffee)¹³ ได้นิยามความหมายของ "ข่าวสารการเมือง" ว่า หมายถึง ความรู้ของสมาชิกในระบบการเมืองที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงหรือการเคลื่อนไหว ใด ๆ ในสภาวะของระบบการเมือง ในลักษณะของการใช้อำนาจรัฐแบ่งสิ่งที่มีคุณค่าให้แก่สังคม

กาเบรียล เอ อัลมอนด์ (Gabriel A. Almond) ให้ความหมายของข่าวสารการเมืองไว้ 4 ประการ คือ¹⁴

1. เป็นความรู้เกี่ยวกับระบบการเมืองทั้งหมด ทั้งในด้านของความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ สภาพภูมิศาสตร์ หรือสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ ที่มีอยู่ในระบบ
2. เป็นความรู้เกี่ยวกับปัจจัยนำเข้า ซึ่งได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับช่องทางการผ่านของข้อเรียกร้อง และข้อสนับสนุน ของระบบการเมือง เช่น ความรู้เกี่ยวกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร กลุ่มผลประโยชน์ พรรคการเมือง ระบบราชการ และสื่อสารมวลชน เป็นต้น
3. เป็นความรู้เกี่ยวกับกระบวนการนำออก ซึ่งได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับโครงสร้างหรือสถาบันทางการเมืองของระบบการเมือง ซึ่งเป็นตัวตัดสินใจในการกำหนดนโยบายต่าง ๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับรัฐสภา รัฐบาล ระบบราชการ และศาล เป็นต้น
4. ความรู้เกี่ยวกับอัตตภาพส่วนตน ซึ่งหมายถึง ความรู้เกี่ยวกับตนเองในฐานะและ

¹³ Steven Chaffee (ed.), Political Communication (Beverly Hills, California : Sage Publication, 1975), p. 96.

¹⁴ Gabriel A. Almond and Sidney Verba, The Civic Culture : Political Attitude and Democracy in Five Nations (Boston : Little Brown and Company, 1965), pp. 14-17; and Morton P. Davies and Vaughan A. Lewis, Model of Political System (London : Poll Mall Press, 1971), pp. 114-115.

บทบาทที่บุคคลควรมีต่อระบบการเมือง ซึ่งเป็นการประเมินคุณค่าของตนในระบบการเมือง

อย่างไรก็ตาม ลักษณะของข่าวสารการเมืองดังกล่าว ไม่จำกัดเฉพาะเพียงการเป็นสัญลักษณ์ หรือเนื้อหา เท่านั้น แต่ยังหมายความรวมถึง ผลของข่าวสารที่มีต่อผู้รับข่าวสาร ซึ่งได้แก่ ความรู้ ทศนคติ และพฤติกรรมของผู้รับข่าวสารนั้นด้วย

โดยสรุป เมื่อพิจารณาความหมายและองค์ประกอบของข่าวสารการเมืองแล้ว พบว่าการสำรวจประชามติ ที่แสดงให้เห็นถึงทัศนคติและความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อประเด็นปัญหาต่าง ๆ ในทางการเมือง ซึ่งมีลักษณะเป็นข่าวสารทางการเมือง นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการ การสื่อสารการเมืองบางท่าน ได้กล่าวถึงการสำรวจประชามติในฐานะที่เป็นข่าวสารการเมืองไว้ดังนี้

เบนจามิน กิ้นส์เบิร์ก (Benjamin Ginsberg)¹⁵ กล่าวว่า การสำรวจประชามติ มีความหมาย ถึงการเชื่อถือได้อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ ของข้อมูลข่าวสารอันเกี่ยวกับความเชื่อ และความปรารถนาของสาธารณชน

โรเบิร์ต เอส อีริกสัน (Robert S. Erikson)¹⁶ กล่าวว่า ข่าวสารการเมือง เป็นสิ่งที่สกัดได้จากการสำรวจประชามติ ซึ่งเป็นประโยชน์แก่คนทั่วไป¹⁷ กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ อีริกสัน เห็นว่า ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับความคิดเห็นของประชาชน เป็นสิ่งที่ได้มาจากการวิเคราะห์ผลการสำรวจประชามตินั้นเอง

จากการที่ การสำรวจประชามติเป็นการสำรวจทัศนคติ ความคิดเห็นและความรู้สึกของประชาชนที่มีต่อประเด็นปัญหาต่าง ๆ การสำรวจประชามติจึงมีลักษณะเป็นการนำเสนอข่าวสารการเมืองไปสู่ประชาชน โดยผ่านกระบวนการสอบถามความคิดเห็นดังกล่าว เช่น การสำรวจประชามติเกี่ยวกับ เรื่อง "การสำรวจประชามติ" ผู้สำรวจอาจตั้งคำถามว่า ท่านทราบ

¹⁵ Ginsberg, The Captive Public : How Mass Opinion Promote State Power, pp. 59-60.

¹⁶ Robert S. Erikson, Norman R. Luttbeg and Kent L. Tedin, American Public Opinion : Its Origin, Content and Impact, Third Edition (New York : Macmillan Publishing Company, 1988), p. 69.

¹⁷ Ibid., pp. 39-40.

หรือไม่ว่า การสำรวจประชามติเป็นการสอบถามความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อประเด็นปัญหาที่สำคัญต่าง ๆ การตั้งคำถามในลักษณะนี้ แสดงให้เห็นว่า นอกจากผู้ถามจะได้รับประโยชน์จากคำตอบตามปัญหาที่ถามแล้ว ยังทำให้ผู้ตอบได้รับความรู้หรือข้อมูลข่าวสาร เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวอีกด้วย ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ยังมีการสำรวจประชามติมากเท่าใด ยิ่งจะมีการให้ข่าวสารทางการเมืองแก่ประชาชนมากขึ้นเท่านั้น นอกจากการสำรวจประชามติ จะเป็นวิธีทางเทคนิคที่ช่วยส่งผ่านข่าวสารไปสู่ประชาชนแล้ว การสำรวจประชามติยังเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง โดยการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นต่าง ๆ อีกด้วย

ในเรื่องแนวคิด และผลงานวิจัย ที่เกี่ยวกับ ความสัมพันธ์ระหว่าง ระดับการรับรู้ข่าวสารทางการเมือง กับลักษณะทางประชากร นั้น ได้มีผู้ทำการศึกษาไว้หลายท่านด้วยกัน

พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว¹⁸ ได้ทำการวิจัยถึงข่าวสารทางการเมืองของคนไทยพบว่า โดยทั่วไปคนไทยมีความรู้ข่าวสารการเมืองในระดับปานกลางค่อนข้างสูง โดย

ก. ความรู้เกี่ยวกับผู้นำทางการเมือง เหตุการณ์สำคัญทางการเมือง และความรู้เกี่ยวกับสภาพภูมิศาสตร์ของประเทศไทย และประเทศเพื่อนบ้าน อยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างสูง

ข. ความรู้เกี่ยวกับโครงสร้างทางการเมือง สถาบันทางการเมือง และกระบวนการทางการเมืองการปกครองไทย อยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ

สำหรับปัจจัยที่เกี่ยวข้องที่มีความสัมพันธ์กับระดับความรู้ข่าวสารการเมืองของคนไทย เรียงตามลำดับจากมากไปน้อยได้แก่ ระดับการศึกษา รายได้ และเพศ โดยบุคคลที่มีระดับการศึกษาสูงกว่า มีแนวโน้มที่จะมีระดับความรู้ข่าวสารการเมืองสูงกว่าบุคคลที่มีระดับการศึกษาต่ำกว่า และบุคคลที่มีระดับรายได้สูงกว่า มีแนวโน้มที่จะมีระดับความรู้ข่าวสารการเมืองสูงกว่าบุคคลที่มีระดับรายได้ต่ำกว่า ระดับรายได้ และการศึกษาจะมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกกับการมีความรู้ข่าวสารการเมือง กล่าวคือ ยิ่งบุคคลมีการศึกษาสูงและรายได้สูง ยิ่งมีความรู้ข่าวสารการเมืองสูงขึ้นด้วย ส่วนปัจจัยทางด้านภูมิภาคหรือถิ่นที่อยู่อาศัย และระดับอายุ นั้น พบว่า ไม่มี

¹⁸ ผู้สนใจรายละเอียดโปรดดู พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, รายงานการวิจัยเรื่องข่าวสารการเมืองของคนไทย (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2523), หน้า 120.

อิทธิพลต่อระดับการรับรู้ข่าวสารการเมืองของคนไทย

นอกจากนั้น ความสนใจในข่าวสารการเมืองของบุคคล ยังถือเป็นปัจจัยสำคัญต่อระดับการรับรู้ข่าวสารการเมืองของบุคคลด้วย กล่าวคือ หากบุคคลมีความสนใจที่จะติดตาม หรือแสวงหาข่าวสารความรู้ และความเคลื่อนไหวทางการเมืองแล้ว บุคคลนั้นก็จะเป็นผู้ที่มีความรู้ในข่าวสารการเมืองมากกว่าผู้ที่มีความสนใจน้อยกว่า นอกจากนี้บทบาทของข่าวสารการเมืองและการขยายตัวของเครือข่ายสื่อสารมวลชน ได้มีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวด้วย

โดยสรุป ผลการศึกษาวิจัยของ พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว พบว่า ความรู้ข่าวสารการเมืองของคนไทยอยู่ในระดับปานกลาง โดยปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อระดับความรู้ข่าวสารเมืองสูง-ต่ำแตกต่างกันไป ได้แก่ ชนชั้นทางสังคม โดยเฉพาะระดับการศึกษาและรายได้

ในเรื่องระดับการรับรู้ข่าวสารการเมืองนี้ พอล เอฟ ลาซาเฟลด์ (Paul F. Lazarsfeld) ได้กล่าวว่า การที่บุคคลมีระดับการรับรู้ข่าวสารการเมืองแตกต่างกันนั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยชนชั้นทางสังคม (social strata) ซึ่งได้แก่ ปัจจัยสถานภาพทางเศรษฐกิจ และสังคม เช่น เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้ เป็นต้น¹⁰

บทบาทการสำรวจประชามติในฐานะข่าวสารการเมืองจะมีผลกระทบต่อระบบการเมือง ในกระบวนการทางการเมือง ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ในกระบวนการสื่อสารทางการเมือง

เนื่องจากการสำรวจประชามติ มีลักษณะเป็นข่าวสารการเมือง การนำเสนอหรือส่งผ่านข่าวสารไปยังบุคคลจึงมีความเกี่ยวข้องกับกระบวนการสื่อสารทางการเมือง ดังที่อลัน ซี อิสซัค (Alan C. Isaak) กล่าวว่า ข้อมูลข่าวสาร ถือเป็นแนวคิดที่สำคัญในกระบวนการสื่อสารทางการเมือง²⁰ ที่เป็นการส่งผ่านข่าวสารจากบุคคลหรือกลุ่มบุคคลหนึ่ง

¹⁰Paul F. Lazarsfeld, Bernard Berelson and Hazel Gaudet, The People's Choice : How Voters Make UP His Mind in a Presidential Campaign (New York : Columbia University Press, 1948).

²⁰Alan C. Issak, Scope and Methods of Political Science : An Introduction to the Methodology of Political Inquiry, Third Edition (Homewood, Illinois : The Dorsey Press, 1981), p. 293.

ไปยังบุคคลหรือกลุ่มบุคคลอีกกลุ่มหนึ่ง²¹ โดยในกระบวนการสื่อสารทางการเมือง จะประกอบด้วย

- ก. ผู้ส่งสารหรือแหล่งสาร (Source)
เป็นจุดเริ่มต้นของการสื่อสาร หรือแหล่งที่มาของข่าวสาร หมายถึงบุคคลตั้งแต่หนึ่งคนขึ้นไป กระทำการแลกเปลี่ยนข่าวสารกับบุคคลอื่น
- ข. สารหรือข่าวสาร (Messages)
เป็นสิ่งที่บุคคลมุ่งแลกเปลี่ยนกันในกระบวนการสื่อสาร ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นข่าวสารหรือข้อเท็จจริงเท่านั้น แต่ยังหมายถึง อารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด และข้อโต้แย้งต่าง ๆ ที่อาจมีมากับข่าวสารด้วย
- ค. สื่อหรือช่องทาง (Media หรือ Channel)
เป็นตัวนำสารจากผู้ส่งไปยังผู้รับสาร ซึ่งแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ สื่อบุคคล กับสื่อมวลชน
- ง. ผู้รับสาร (Receiver)
คือ บุคคลที่สารมุ่งไปหา หรือบุคคลที่สารปะทะแล้วผ่านหรือสะท้อนข่าวสารไปยังผู้อื่น เช่น การสนทนาระหว่างบุคคลสองคน ต่างฝ่ายต่างเป็นผู้รับและผู้ส่งผลัดเปลี่ยนกัน ส่วนในกรณีของสื่อมวลชนนั้น ผู้รับสาร จะได้แก่ บุคคลที่รับการถ่ายทอดข่าวสารจากสื่อมวลชนโดยตรง
- จ. ผลกระทบ (Effects)
หมายถึง การรับรู้ (cognition) ความรู้สึก (affection) และการประเมินค่า (evaluation) ของบุคคลต่อข่าวสารที่ได้รับ

²¹David C. Berlo, The Process of Communication (New York: Holt, Rinehart & Winston, 1960), p. 12.

²²โปรดดูรายละเอียดใน นรศักดิ์ พ่องแพ้ว, "การศึกษารัฐศาสตร์แนวทางการสื่อสาร", หลักและวิธีการศึกษาทางรัฐศาสตร์ (เอกสารการสอนสาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2527), หน้า 234-238.

ฉ. การป้อนกลับ (Feedback)

หมายถึงปฏิกิริยาของผู้รับสารที่มีต่อผู้ส่งสารหลังจากที่ได้รับข่าวสารนั้นแล้ว ซึ่งการป้อนกลับของการสื่อสารระหว่างบุคคลหรือกลุ่มขนาดเล็ก จะสังเกตได้ชัดเจนว่าการป้อนกลับในกรณีของสื่อมวลชน นอกจากนั้น การป้อนกลับยังเป็นสิ่งที่แสดงว่าการสื่อสารนั้นเกิดผลหรือไม่ และประสพผลสำเร็จมากน้อยเพียงใด

ฮาร์โรลด์ ดี ลาสเวลล์ (Harold D. Lasswell) ได้อธิบายหน้าที่หลักของการสื่อสารในสังคมไว้ 3 ประการ²³ คือ

1. สังเกตการณ์และรายงานสภาพแวดล้อม และชี้ให้เห็นภัยอันตราย และเหตุการณ์ที่อาจมีผลกระทบต่อสังคม
2. ประสานส่วนต่าง ๆ ให้สังคมให้รับกับสภาพแวดล้อม
3. ถ่ายทอดมรดกทางสังคม

หน้าที่ทั้งสามประการที่ ลาสเวลล์ กล่าวถึงนี้ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ หน้าที่ในการให้ข่าวสาร หน้าที่ในการให้ความเห็นหรือชักจูง และหน้าที่ด้านการศึกษา ซึ่งเน้นการสร้างบรรยากาศ หรือกิจกรรมการเรียนรู้ให้เกิดกับผู้รับสาร มิใช่เพียงเสนอข่าวอย่างตรงไปตรงมา เช่น หน้าที่ในการให้ข่าวสารเท่านั้น

ความสัมพันธ์ระหว่าง การสำรวจประชามติในฐานะข่าวสารการเมืองกับ กระบวนการสื่อสารทางการเมือง ได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทการสำรวจประชามติในการให้ข้อมูลข่าวสารการเมืองแก่ประชาชน ซึ่งจะมีผลต่อการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมทางการเมืองต่าง ๆ ต่อไป

2. ในกระบวนการกล่อมเกลารเรียนรู้ทางการเมือง

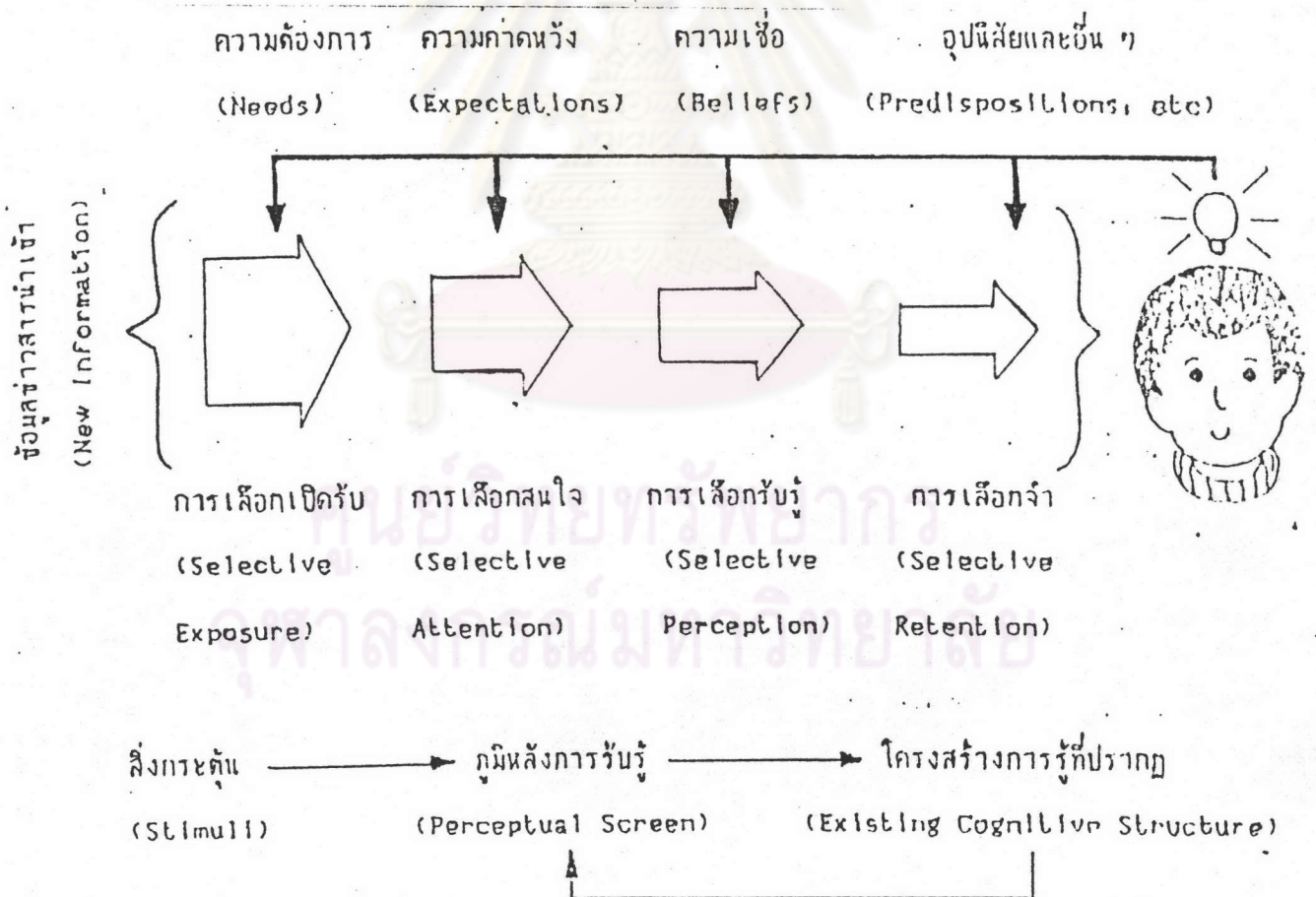
การสำรวจประชามตินับว่า มีบทบาทสำคัญต่อกระบวนการกล่อมเกลารเรียนรู้ทางการเมืองของประชาชน กล่าวคือ การที่ประชาชนทราบข่าวสารเกี่ยวกับการสำรวจประชามติ จะมีผลกระทบต่อการเรียนรู้ทางการเมืองของประชาชนโดยตรง ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า

²³Harold D. Lasswell, "The Structure and Function of Communication in Society", in Reading in Public Opinion, ed. Bernard Berelson and Morris Janowitz (New York : Free Press. 1966), p.178.

ในการรายงานผลการสำรวจประชามติสู่ประชาชนนั้น มักเป็นรายงานผ่านสื่อมวลชนซึ่งเป็นสถาบันหนึ่งที่มีความสำคัญในกระบวนการกล่อมเกลารเรียนรู้ทางการเมือง การถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการสำรวจประชามติไปสู่ประชาชนนี้ นอกจากจะทำให้ประชาชนได้ทราบถึงความคิดเห็นของตนแล้ว บางครั้งสื่อมวลชนยังอาจเป็นผู้นำทางความคิดเห็น หรือช่วยเจ้าประสามติ ให้เกิดทัศนคติ และความคิดเห็นทางการเมืองต่าง ๆ จากลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าสื่อมวลชนกับประชามติ จึงเป็นสิ่งที่สามารถสะท้อนบทบาทซึ่งกันและกัน

การทราบข่าวสารเกี่ยวกับการสำรวจประชามติของบุคคล จะมีผลให้เกิดความเชื่อ ความรู้สึก ความต้องการ ทัศนคติ ความคิดเห็น ตลอดจนพฤติกรรมต่าง ๆ ในกระบวนการกล่อมเกลารเรียนรู้ทางการเมืองได้ ดังนี้

ภาพประกอบภาพที่ 1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลข่าวสารกับทัศนคติของบุคคล

ที่มา : นฤพนธ์ เศรษฐสุวรรณ, บทบาทการสำรวจประชามติในฐานะข่าวสารการเมือง: ศึกษาเฉพาะกรณีการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2523 (วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2523), หน้า 33.

แผนภาพดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า ข่าวสารต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดทัศนคติ ความคิดเห็น ค่านิยม และความเชื่อของบุคคลนั้น มีกระบวนการกลั่นกรองและเลือกสรรตามลำดับ ดังนี้

ขั้นแรก เมื่อข่าวสารซึ่งเป็นสิ่งเร้า ผ่านเข้ามาในระบบรับรู้ข่าวสารของบุคคล บุคคลผู้รับข่าวสารจะเลือกเปิดรับและเลือกสนใจต่อแหล่งข่าวดังกล่าว เช่น การเลือกรับฟังข่าวสารจากการสนทนาระหว่างบุคคลมากกว่าการรับฟังจากสื่อมวลชน เป็นต้น

ทฤษฎีการเปิดรับข่าวสารนี้ มีการศึกษาวิจัยกันอย่างกว้างขวาง โดยพบว่า การเลือกเปิดรับและเลือกสนใจข่าวสารนั้น มีความสัมพันธ์กับปัจจัยต่าง ๆ เช่น ทัศนคติเดิมของผู้รับข่าวสาร ภูมิหลังการรับรู้ เป็นต้น

ทฤษฎีดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า เมื่อมีการเปิดรับข้อมูลข่าวสาร บุคคลจะพยายามหาความสอดคล้องกันระหว่างความคิดและพฤติกรรมของตน กล่าวคือ หากความคิดเห็นหรือข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ที่รับเข้ามาใหม่ สอดคล้องกับทัศนคติหรือภูมิหลังการรับรู้เดิมของตนแล้วบุคคลนั้นก็มีความโน้มที่จะเลือกเปิดรับหรือเลือกสนใจในข่าวสารข้อมูลนั้น ๆ

การเลือกเปิดรับ และเลือกสนใจข่าวสารที่สอดคล้องกับทัศนคติ และภูมิหลังการรับรู้ ซึ่งประกอบด้วย ความต้องการ ความคาดหวัง ประสบการณ์ ความเชื่อ ทัศนคติ ความเข้าใจ แรงจูงใจ และสภาวะทางร่างกาย และอารมณ์ เป็นต้น แสดงให้เห็นถึงปัจจัยทางจิตวิทยาส่วนบุคคลของผู้รับข่าวสารที่มีต่อกระบวนการเลือกรับรู้ข่าวสาร นอกจากนี้ การเลือกเปิดรับและเลือกสนใจข่าวสาร ยังต้องพิจารณาร่วมกับปัจจัยทางสังคมอื่น ๆ ด้วย เช่น ปัจจัยทางอุดมการณ์ทางการเมือง เป็นต้น

ขั้นที่สอง การเลือกรับรู้หรือเลือกตีความ เป็นกระบวนการกลั่นกรองในขั้นต่อมา คือ เมื่อบุคคลเลือกเปิดรับและเลือกสนใจข่าวสารจากแหล่งหนึ่งแหล่งใดแล้ว ข่าวสารดังกล่าวจะถูกตีความตามภูมิหลังการรับรู้ของบุคคลนั้น ความหมายของข่าวสารที่ส่งไป มิได้อยู่ที่ตัวอักษร รูปภาพ คำพูด หรือ สัญลักษณ์ อื่น ๆ ในตัวของมันเอง แต่จะขึ้นอยู่กับกรับรู้ หรือการแปลความของบุคคลที่ได้รับข่าวสารนั้น ๆ ตัวอย่างเช่น บางกรณีอาจพบว่า ในการดูภาพเปลือยแผ่นเดียวกัน บางคนอาจมองว่าเป็นศิลปะ ในขณะที่บางคนอาจมองว่าเป็นอนาจาร เป็นต้น

ขั้นที่สาม กระบวนการเลือกจดจำ เป็นขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการเลือกสรรข่าวสาร ที่อาจมีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดของบุคคลได้ คือ

เมื่อข่าวสารผ่านกระบวนการจากชั้นที่หนึ่งและสองมาแล้ว ผู้รับข่าวสารยังมีโอกาสที่จะปฏิเสธข่าวสารนั้นได้ ในขั้นตอนสุดท้ายนี้ การเลือกที่จะรับหรือปฏิเสธข่าวสารจะขึ้นอยู่กับความสนใจ ความต้องการ และทัศนคติของผู้รับข่าวสารที่มีต่อข่าวสารนั้น ๆ ตัวอย่าง เช่น จะสังเกตเห็นได้ว่า ในการถ่ายทอดข่าวสารจากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่งเรื่อย ๆ ไปนั้น ผู้รับข่าวสารในทอดหลัง ๆ มักจะถ่ายทอดข่าวสารไปยังผู้รับคนอื่น ในลักษณะที่ไม่ตรงกับข้อความเดิมที่ตนได้รับมา ทั้งนี้เพราะ ผู้รับข่าวสารแต่ละคน จะเลือกจดจำเฉพาะข่าวสารที่ตนเห็นว่าควรค่าแก่การจดจำ และนำไปถ่ายทอดต่อเท่านั้น

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การก่อตัวในโครงสร้างการรับรู้ตามกระบวนการกล่อมเกลารับรู้ทางการเมืองของบุคคลนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ในทางจิตวิทยา เช่น ภูมิหลังการรับรู้ข่าวสาร หรืออิทธิพลของสภาพแวดล้อมทางสังคม เป็นต้น

โดยสรุป บทบาทการสำรวจประชามติ กับการถ่ายทอดข่าวสารในกระบวนการกล่อมเกลารับรู้ทางการเมืองนี้ นอกจากจะช่วยจัดระเบียบความคิดและการรับรู้ข่าวสารของบุคคลแล้ว ยังมีส่วนช่วยปลูกฝังทัศนคติ ค่านิยม อุดมการณ์ ตลอดจนการกำหนดแบบแผนพฤติกรรมทางการเมืองให้แก่ประชาชนอีกด้วย เช่น พฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองในกรณีการไปใช้สิทธิออกเสียงลงคะแนนเลือกตั้ง เป็นต้น

3. ในกระบวนการแข่งขันทางการเมือง

ในยุคที่การสื่อสารมีการพัฒนาทางเทคโนโลยีมากขึ้น การแข่งขันทางด้านข่าวสารข้อมูลจึงมีความสำคัญมากขึ้นตามลำดับ โดยเฉพาะในการแข่งขันทางการเมือง ซึ่งมีระบบข่าวสารสนเทศ เป็นสื่อกลางในการสนองตอบการแข่งขันดังกล่าว ข่าวสารข้อมูลในฐานะที่เป็นทรัพยากรทางอำนาจนี้ มีส่วนช่วยส่งเสริมศักยภาพของผู้นำพรรคและกลุ่มการเมือง ให้มีความเข้มแข็งในทางการเมืองมากยิ่งขึ้น เช่น การใช้ประโยชน์จากข่าวสารการสำรวจประชามติเพื่อวางแผนหรือเตรียมการ รณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง หรือการแสวงหาประชามติเพื่อสร้างความชอบธรรมทางการเมือง เป็นต้น

จะเห็นว่าการสำรวจประชามติในกระบวนการต่าง ๆ ทางการเมืองนั้น มีลักษณะเป็นปัจจัยนำเข้า ของระบบการเมือง ที่มีสื่อมวลชนทำหน้าที่ถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารจากโครงสร้างหนึ่งไปสู่อีกโครงสร้างหนึ่งในระบบการเมือง ดังที่ แซฟฟี ได้อธิบายว่า การให้ข่าวสารการเมืองในกระบวนการทางการเมืองนั้น มีความสัมพันธ์กับหน่วยต่าง ๆ ในระบบการเมือง เช่น เมื่อสมาชิก เป็นผู้รับข่าวสารการเมือง จะแสดงออกซึ่งพฤติกรรมในการเรียกร้อง หรือ

สนับสนุนปัจจัยนำเข้า ดังกล่าว ผ่านกระบวนการแปรผัน ออกเป็นผลลัพธ์ ซึ่งได้แก่ ข้อตกลงใจนโยบาย และอื่น ๆ โดยจะมีผลสะท้อนกลับไปยังสมาชิกอีก²⁴ ดังนั้น การสำรวจประชามติในฐานะที่เป็นข่าวสารการเมืองรูปแบบหนึ่ง จึงมีความสำคัญต่อการแสดงออกซึ่งพฤติกรรม และการดำรงอยู่ของประชาชนในระบบการเมือง สำหรับผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างระดับของการรับรู้ข่าวสารการเมืองกับระดับชนชั้นทางสังคม หรือลักษณะทางประชากร มีผู้ได้ทำการศึกษาไว้หลายท่านด้วยกัน สามารถนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดได้ดังนี้

พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว²⁵ ได้ศึกษาวิจัยข่าวสารการเมืองของคนไทย พบว่า ตัวแปรที่มีอิทธิพลในการกำหนดความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญในความรู้ข่าวสารการเมืองไทยนั้น ได้แก่ เพศ การศึกษา รายได้ กล่าวคือ บุคคลเพศชายที่มีระดับการศึกษาและรายได้สูงกว่า มีแนวโน้มที่จะมีระดับข่าวสารการเมืองสูงกว่า บุคคลหญิงที่มีระดับการศึกษาและรายได้ต่ำกว่า

บิชอป²⁶ ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรทางภูมิหลังของบุคคลกับ ความรู้ในข่าวสารการเมือง พบว่า ตัวแปรทางด้านภูมิหลัง ซึ่งได้แก่ เพศ อายุ อาชีพ และการศึกษา นั้น มีความสัมพันธ์กับความรู้ในข่าวสารการเมืองของบุคคล

²⁴ Steven H. Chaffee, "The Diffusion of Political Information", in Steven H. Chaffee (ed.), Political Communication (Beverly Hills: California : Sage Publication, 1975), Ch. 3.

²⁵ พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, รายงานการวิจัยเรื่อง ข่าวสารการเมืองของคนไทย (กรุงเทพมหานคร : สำนักคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ, 2533).

²⁶ Michael E. Bishop, "Media Use and Democratic Political Orientation in Lima, Peru", Jornalism Quarterly, Vol. 50 No. 1. (Spring, 1973), pp. 60-67, 101.

แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ ทักษะคิด และการเปลี่ยนทักษะคิด

ความหมายของทักษะคิด²⁷

ทักษะคิดนี้เป็นนามธรรม และเป็นตัวการสำคัญอันหนึ่งที่เป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมของบุคคล จากการศึกษาค้นคว้าของนักจิตวิทยาหลายท่านหลายกลุ่ม ทำให้เกิดแนวความคิดแตกต่างกันออกไป และแต่ละท่านก็ให้ความหมายของคำว่า ทักษะคิดตามความคิดเห็นของตนเอง ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะออกมาในลักษณะของความรู้สึก ดังจะยกตัวอย่างตามที่นักจิตวิทยาบางท่านได้ให้ไว้ดังนี้

อัลพอร์ต (Allport) ได้ให้ความหมายว่า ทักษะคิดหมายถึง สภาวะของความพร้อมทางจิต ซึ่งเกิดขึ้นโดยอาศัยประสบการณ์ และสภาวะของความพร้อมนี้จะเป็นตัวกำหนดทิศทางของปฏิกิริยาของบุคคลที่มีต่อบุคคล วัตถุสิ่งของ หรือสถานการณ์ต่าง ๆ

เกรซ และครัชฟิลด์ (Kretch and Crutchfield) ได้กล่าวว่า ทักษะคิด หมายถึง ผลรวมของกระบวนการที่จะทำให้เกิดแรงจูงใจ อารมณ์ การยอมรับ และการรู้การคิด ซึ่งกระบวนการดังกล่าวนี้จะเป็นผลมาจากประสบการณ์ของแต่ละบุคคล

ซามอฟ (Samoff) ได้ให้ความหมายไว้สั้น ๆ ว่า ทักษะคิด หมายถึง ความต้องการที่จะแสดงปฏิกิริยาของความพึงพอใจหรือไม่พึงพอใจต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

จากความหมายของทักษะคิดดังกล่าว เราอาจสรุปเป็นภาษาที่พอจะฟังเข้าใจง่ายขึ้นได้ดังนี้ ทักษะคิด หมายถึง "ความรู้สึกที่บุคคลมีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งความรู้สึกนั้นอาจจะเข้าไปในทางที่พึงพอใจหรือไม่พอใจก็ได้"

จะเห็นได้ว่า "ทักษะคิด เป็นสภาพทางจิตที่บุคคลมีต่ออะไรก็ได้" และมีลักษณะที่จะพิจารณาได้หลายอย่าง เช่นลักษณะที่เป็นประเภท ลักษณะที่เป็นปริมาณความเข้มข้น ลักษณะของความจริงหรือเพื่อฝัน ลักษณะของการกระทำหรือพฤติกรรม ซึ่งลักษณะสุดท้ายนี้ถือว่ามีความสำคัญมากที่สุด ทั้งนี้เพราะพฤติกรรมส่วนใหญ่ของบุคคลจะถูกควบคุมโดยทักษะคิด นั่นคือพฤติกรรมที่บุคคลแสดงออกมานั้นจะขึ้นอยู่กับทักษะคิดเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอันหนึ่ง

²⁷ ถวิล ธาราโกชน์, จิตวิทยาสังคม (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2532), หน้า 45-46.

องค์ประกอบของทัศนคติ²⁸

การที่บุคคลจะมีทัศนคติต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบเป็นขั้นตอนซึ่งองค์ประกอบของทัศนคติจะมีอยู่ 3 ประการ คือ

1. องค์ประกอบเกี่ยวกับการเรียนรู้ (Cognitive component)

การที่บุคคลจะมีทัศนคติต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง บุคคลจำเป็นต้องมีความรู้ในสิ่งนั้นเสียก่อน เพื่อจะได้รู้ว่าสิ่งนั้นเป็นประโยชน์หรือโทษเพียงใด บางคนมีความรู้เรื่องนั้นมาเพียงเล็กน้อยก็เกิดทัศนคติต่อสิ่งนั้นได้ บางคนต้องรู้มากกว่านั้นจึงจะเกิดทัศนคติในสิ่งนั้น ดังนั้นจะเห็นได้ว่าปริมาณของการรู้ต่อสิ่งใดแล้ว จึงจะเกิดทัศนคติในแต่ละบุคคลจะไม่เหมือนกัน ตัวอย่างเช่น เมื่อมีคนมาพูดถึงเรื่องมอร์ฟิน เราจะมิตทัศนคติต่อมอร์ฟินได้ ก็ต่อเมื่อเราต้องรู้ถึงประโยชน์หรือโทษของมอร์ฟินเสียก่อน ถ้าเรารู้ว่ามอร์ฟินดีมีประโยชน์ เราก็จะมีทัศนคติไปในทางบวกแต่ถ้าเรารู้ว่ามอร์ฟินไม่ดีมีโทษ เราก็จะมีทัศนคติไปในทางลบ และหากว่าเราไม่เกิดทัศนคติต่อมอร์ฟินซึ่งเราจะต้องศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับมอร์ฟินต่อไป ความรู้ที่จะได้มาจากเรื่องของมอร์ฟินจึงมีความสำคัญยิ่งต่อการกำหนดทัศนคติของบุคคล ซึ่งบุคคลอาจจะรู้มาถูกหรือผิดก็ได้

2. องค์ประกอบเกี่ยวกับความรู้สึก (Affective component)

เมื่อบุคคลมีความรู้ในสิ่งใดมาแล้ว และความรู้นั้นมีมากพอที่จะรู้ว่าสิ่งนั้นดีมีประโยชน์ บุคคลก็จะมีความรู้สึก (affective) ชอบสิ่งนั้น แต่ถ้ารู้ว่าสิ่งนั้นไม่ดี บุคคลก็จะเกิดความรู้สึกไม่ชอบ ดังตัวอย่างเกี่ยวกับเรื่องมอร์ฟินที่กล่าวมา บุคคลที่ไปศึกษาหาความรู้และยังได้ไปดูผลที่เกิดขึ้นแก่ผู้ติดยาเสพติดจริง ๆ จะเห็นว่ามันก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพจิตและกายอย่างมาก เขาก็จะเกิดความรู้สึกที่ไม่ดีต่อมอร์ฟิน แต่ถ้าบังเอิญบุคคลนั้นไปศึกษามาเพียงเล็กน้อยและเห็นคนใช้มอร์ฟิน (เรื่องใหม่ ๆ) ก็ไม่เห็นผู้ใช้ได้รับอันตรายใด ๆ บุคคลนั้นก็อาจจะไม่เกิดความรู้สึกต่อมอร์ฟินก็ได้

3. องค์ประกอบทางการกระทำ (Behavior component)

กล่าวคือ เมื่อบุคคลมีความรู้ในสิ่งนั้นแล้ว และความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบจะเกิดตามมา บุคคลก็พร้อมที่จะกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งลงไป เช่นมีความรู้เรื่องมอร์ฟิน และเกิดความรู้สึกไม่ชอบ บุคคลนั้นก็อาจจะไม่ใช้มอร์ฟิน เป็นต้น

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 47-48.

จากองค์ประกอบดังกล่าวจะเห็นได้ว่า เมื่อเราเกิดทัศนคติต่อสิ่งใดขึ้นมา องค์ประกอบทั้งสามจะสอดคล้องกันดังตัวอย่างเช่น เราว่าการสูบบุหรี่ไม่ดี ทั้งนาย ก. และนาย ข. ก็รู้ว่าไม่ดี

นาย ก. รู้ว่าไม่ดี	ก็ไม่สูบบุหรี่	ไม่สนับสนุน
นาย ข. รู้ว่าไม่ดี	แต่ก็ชอบสูบบุหรี่	สนับสนุน

กรณีของนาย ก. และนาย ข. จะเห็นว่า นาย ก. กระทำสอดคล้องกัน ส่วนนาย ข. ไม่สอดคล้องกัน นั่นคือ นาย ข. จะเกิดปัญหาขัดแย้งขึ้นในตัวเอง

ทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ²⁰

การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องทัศนคตินั้น ได้มีการศึกษาสืบเนื่องกันมาตลอดเวลานักจิตวิทยาในสังคมยุคก่อน ๆ ถือว่า ทัศนคติเป็นสิ่งสำคัญมากต่อมนุษย์ที่จะเป็นแรงบันดาลใจให้มนุษย์กระทำการต่าง ๆ ดังนั้นพวกนักจิตวิทยาสังคมจึงได้พยายามศึกษา และรวบรวมตั้งเป็นทฤษฎีขึ้นมา โดยเฉพาะทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทัศนคตินั้น ก็มีอยู่หลายทฤษฎีด้วยกัน ซึ่งจะขอเสนอในที่นี้ไว้ 3 ทฤษฎี คือ

1. ทฤษฎีการสอดคล้องทางความคิด (Theory of Cognitive consonance)

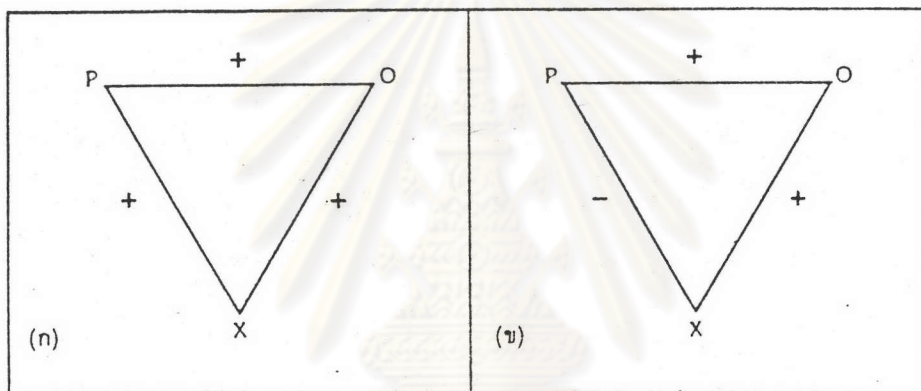
หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ทฤษฎีความสมดุล (Balance theory) ผู้ที่เสนอทฤษฎีคนแรกได้แก่ ไฮเดอร์ (Heider) เมื่อปี ค.ศ. 1946 และในตอนต่อไฮเดอร์เสนอทฤษฎีขึ้นมาใหม่ ๆ นั้น ได้มีนักจิตวิทยาคนหนึ่งชื่อ นิวคอมบ์ (Newcomb) ก็ได้เสนอทฤษฎีที่คล้ายคลึงกันนี้ โดยไม่ได้ปรึกษากัน เขาจึงได้รวมความคิดนี้เข้าด้วยกัน ซึ่งต่อมาได้มีการแก้ไขปรับปรุงให้ละเอียดยิ่งขึ้น โดยเขียนไว้ใน The Psychology of Interpersonal Relations (Heider, 1958)

ความคิดเกี่ยวกับทฤษฎีนี้ จะอยู่ในรูปหน่วยของการรู้ 3 หน่วยที่เรียกว่า รูปแบบ พี-โอ-เอ็กซ์ ของไฮเดอร์ (Heider's P-O-X model) ใจความสำคัญของทฤษฎีนี้ มีอยู่ว่า "ถ้าหน่วยทั้งสามมีความสอดคล้องกัน คนเราก็จะอยู่ในระบบที่สมดุล แต่ถ้าหน่วยทั้งสามไม่สอดคล้องกัน คนเราก็จะอยู่ในระบบที่ไม่สมดุล" ตัวอย่างเช่น ถ้า P ชอบ O และ O ชอบ X

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 53-57.

ส่วน X ก็ชอบ P ในกรณีเช่นนี้เรียกว่าทั้ง P, X, O อยู่ในภาวะสมดุล ไม่มีปัญหาในทางทัศนคติที่ต้องปรับปรุงหรือแก้ไข แต่ถ้า P ชอบ O และ O ชอบ X แต่ X ไม่ชอบ P กรณีนี้เรียกว่า P, X, O อยู่ในภาวะไม่สมดุล มีปัญหาทางทัศนคติที่ต้องปรับปรุงแก้ไข จากตัวอย่างกรณีแรก รูป (ก) และในกรณีหลังรูป (ข)

ภาพประกอบภาพที่ 2 แสดงตัวอย่างความสมดุลและความไม่สมดุลของทัศนคติ
อธิบายภาพ ถ้าเครื่องหมายบวก (+) แสดงว่าชอบ เครื่องหมาย (-) แสดงว่าไม่ชอบ

ที่มา : ถวิล ชาราโกชน์. จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2532. หน้า 54.

หลักสำคัญของทฤษฎีนี้อาจทำให้เกิดความเข้าใจยากหรือสับสนอยู่บ้าง จึงขอยกตัวอย่างในชีวิตประจำวันเพื่อจะได้เข้าใจหลักได้ง่ายขึ้น กล่าวคือ นายไพศาล มีความนิยมชมชอบ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ว่าเป็นคนดีมีความรู้ความสามารถ แสดงว่า นายไพศาล มีทัศนคติที่ดีต่อ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ แต่ในขณะเดียวกันนายไพศาล มีความคิดว่าการเมืองเป็นเรื่องสกปรก และขาดความจริงใจ นั่นคือนายไพศาล มีทัศนคติไม่ดีต่อการเมือง

ในกรณีเช่นนี้จะเห็นได้ว่า เข้าหลักของทฤษฎีสอดคล้องทางความคิด ซึ่งจะแยกอธิบายให้เห็นดังนี้

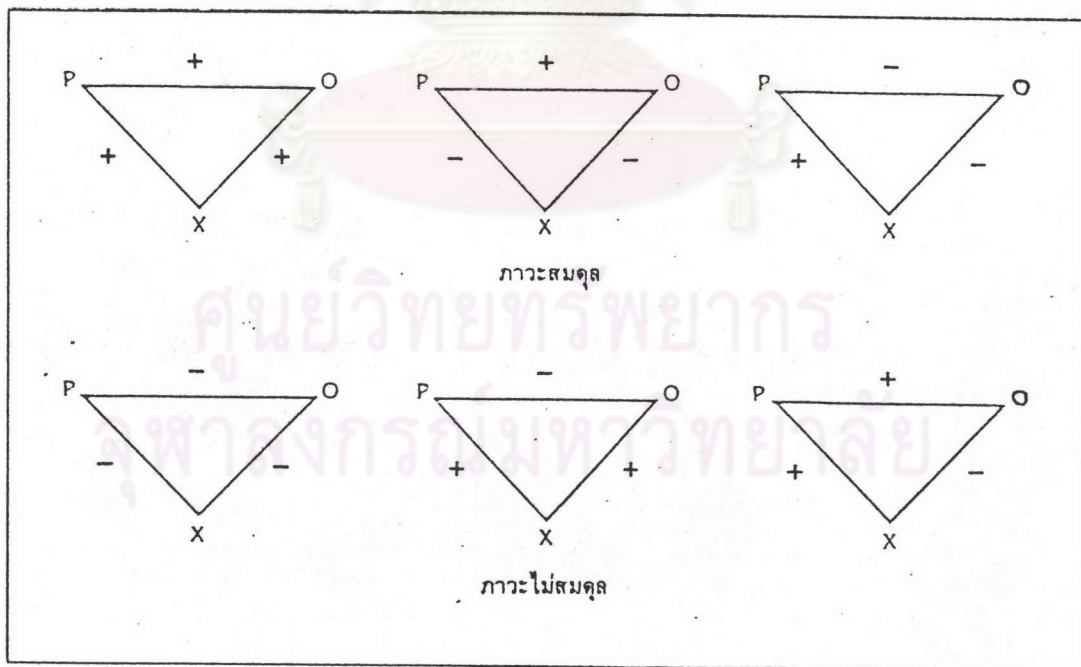
1. นายไพศาล ชอบ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ และถ้า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ชอบการเมือง แต่นายไพศาล ไม่ชอบการเมือง แสดงว่าเกิดความไม่สมดุลขึ้นในทัศนคติที่นายไพศาลมีต่อ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์

2. ถ้าเปลี่ยนตัวอย่างสักหน่อย กล่าวคือ นายไพศาลชอบ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ และถ้า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ไม่ชอบการเมือง แสดงว่ากรณีนี้จะเกิดความสมดุลขึ้นในทัศนคติของนายไพศาล ที่มีต่อ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์

3. ถ้าเปลี่ยนตัวอย่างไปว่า นายไพศาล ชอบ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ และถ้า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ชอบการเมือง และนายไพศาล ก็หันมาชอบการเมืองด้วย กรณีนี้จะเกิดภาวะสมดุลขึ้นในทัศนคติของนายไพศาล ที่มีต่อ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์

ต่อไปนี้จะ เป็นรูปแสดงถึงภาวะสมดุล (Balance states) และภาวะไม่สมดุล (Imbalance states) โดยใช้รูปสามเหลี่ยมซึ่ง P แทนบุคคลคนหนึ่ง O แทนบุคคลอื่น ๆ และ X แทนอะไรก็ได้ที่บุคคลเหล่านั้นรับรู้

ภาพประกอบภาพที่ 3 แสดงภาวะสมดุลและไม่สมดุลของทัศนคติใน 3 สถานการณ์

วิธีลดความไม่สมดุล

ก) เปลี่ยนความคิดของตนให้สอดคล้องกับบุคคลนั้น ๆ

ข) ปฏิเสธความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่าย

ค) ตนเองพยายามลืมเรื่องเหล่านั้นเสีย คือ ทำเป็นไม่รู้ทั้งที่ทั้งสองฝ่าย

นั้นมีความรู้สึกอย่างไรต่อกัน

ง) ตนเองลดความสำคัญของอีกฝ่ายหนึ่งลง คือ ไม่ให้ความสำคัญต่อบุคคลนั้น หรือ เรื่องนั้น

2. ทฤษฎีการไม่ลงรอยทางความคิด (Theory of Cognitive dissonance)

ทฤษฎีนี้เกิดขึ้นโดย เฟสติงเจอร์ (Festinger) ได้เสนอขึ้นมาเมื่อ ค.ศ. 1957 โดยอาศัยพื้นฐานจากทฤษฎีของไฮเดออร์ และนักทฤษฎีของความลงรอยอื่น ๆ ทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงการรับรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมของตนเองและเกี่ยวกับทัศนคติของตนเอง ซึ่งมีใจความสำคัญคือ "เมื่อใดที่มนุษย์เกิดความไม่ลงรอยทางความคิดขึ้นภายในจิตใจของตน มนุษย์จะพยายามหาทางแก้ไขความไม่ลงรอยนั้นให้หมดไป" ตัวอย่างเช่น ชายคนหนึ่งเป็นคนติดบุหรี่ต้องสูบเป็นประจำทุกวัน เพราะมีความรู้สึกว่ามีทัศนคติว่า การสูบบุหรี่ทำให้เขา รู้สึกสบายใจ สมองปลอดโปร่ง ทำงานไปสูบบุหรี่แล้วจะเพลินเพลิน แต่วันหนึ่งเกิดไปอ่านหนังสือพิมพ์ พบรายงานการวิจัยเกี่ยวกับผู้สูบบุหรี่ว่า ถ้าผู้สูบบุหรี่วันละประมาณ เก้าพัน เก้าหมื่น จะทำให้เกิดโทษแก่ร่างกายในสถานต่าง ๆ และผู้สูบบุหรี่ระดับหนึ่งจะทำให้เป็นมะเร็ง นอกจากนี้ ยังทำให้อายุคนเราลึกลงไปอีก เมื่อทราบผลจากรายงานการวิจัยแล้ว ชายผู้นั้นจะเกิดความขัดแย้งขึ้นในใจ เกิดความคิดขึ้นมา 2 ทาง ที่ไม่ลงรอยกัน ใจหนึ่งก็อยากจะเลิกสูบเพราะมันเป็นโทษต่อร่างกาย อีกใจหนึ่งก็อยากสูบเพราะทำให้ใจสบายยิ่งขึ้นเมื่อได้สูบบุหรี่

จากที่กล่าวมาทำให้มองเห็นได้ว่า ทฤษฎีนี้ชี้ว่า การเปลี่ยนแปลงทัศนคติเป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เมื่อใดที่เรามีการกระทำที่ไม่เกี่ยวข้องกับทัศนคติดั้งเดิมของเรา เราก็ต้องเปลี่ยนทัศนคติให้สอดคล้องกับการกระทำของเรา ความไม่ลงรอยกันหรือไม่สอดคล้องกันนี้ จะมีอย่างน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับสาเหตุ 2 ประการ

2.1 ความสำคัญของความไม่ลงรอยทั้ง 2 ที่เกิดขึ้นในใจ

2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างความไม่ลงรอยทั้ง 2 ยิ่งถ้ามีความสัมพันธ์กัน

มาก ความไม่ลงรอยกันภายในจิตใจย่อมเกิดมากขึ้น

ตัวอย่างที่เห็นได้ง่ายที่สุดก็คือเรื่อง อุ่นเปรี๊ชกับสุนัข กล่าวคือ มีสุนัขตัวหนึ่ง มีทัศนคติต่ออุ่นว่าหวานน่ากิน บังเอิญวันหนึ่งไปพบอุ่นเข้า แต่มันอยู่สูงทำอย่างไรก็ไม่สามารถเอามาทกินได้ สุนัขจึงเปลี่ยนทัศนคติใหม่บอกว่าอุ่นเปรี๊ช ไม่น่ากินเลย แล้วก็เปลี่ยนพฤติกรรมเป็นเฉยเมยเดินหนีไปเสีย จากตัวอย่างนี้จะเห็นว่า สุนัขเปลี่ยนทัศนคติได้ง่าย ทั้งนี้ก็เพราะเมื่อสุนัขไม่ได้กินอุ่น ก็อาจจะไปกินอย่างอื่นได้ ไม่ถึงกับเดือดร้อนหรืออดตาย นั่นคือ ความสำคัญของความไม่ลงรอยกัน 2 ทาง ที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของสุนัขนั้น ไม่มีความสำคัญมาก และความสัมพันธ์ของการไม่ลงรอยกันก็มีไม่มากนักเอง

การลดความไม่ลงรอยกัน

- ก) เปลี่ยนความรู้สึกนึกคิดในพฤติกรรมของตนเอง เช่น เมื่อเรารู้ว่าการสูบบุหรี่ไม่ดี ทำให้เป็นมะเร็ง ทำให้อายุสั้น เราเลิกสูบเสียเลย
- ข) เปลี่ยนความรู้สึกนึกคิดในด้านสิ่งแวดล้อม เช่น เมื่อเรารู้ว่าสูบบุหรี่ไม่ดี เราก็ตักเตือน อบรมให้ลูกเราเลิกสูบบุหรี่ แต่ในบางครั้งเราไปพบลูกเรายังสูบบุหรี่ เราก็พยายามหาเหตุผลมากลบบอกว่า ที่ลูกยังสูบบุหรี่ก็เป็นเพราะเป็นงานสังคมที่จำเป็นบ้าง สิ่งแวดล้อมบังคับบ้าง เป็นต้น
- ข) เปลี่ยนความรู้สึกนึกคิดของตนเอง เช่น รู้ว่าสูบบุหรี่ไม่ดี แต่จะเลิกสูบบุหรี่ก็ไม่ได้ ก็อาจจะอ้างว่า รายงานการวิจัยที่อ่านจากหนังสือพิมพ์นั้นยังมีข้อผิดพลาดอีกมาก เพราะฉะนั้นข้อมูลที่ได้มาจะคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง

3. ทฤษฎีการมีส่วนร่วม (Active participation theory)

จากผลการศึกษาทางจิตวิทยาสังคมของ เลวิน (Lewin) หลายเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการให้บุคคลเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้วยตนเอง สามารถที่จะทำให้พฤติกรรมและทัศนคติเปลี่ยนแปลงไปได้ และในปี ค.ศ. 1947 เลวิน จึงได้เสนอเป็นทฤษฎีขึ้น มีใจความสำคัญว่า "การเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรม สามารถที่จะทำให้เกิดขึ้นได้โดยการจัดสถานการณ์ให้บุคคลเข้าไปมีส่วนร่วมภายในกิจกรรมของกลุ่ม"

ผลการวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ เลวินจะใช้วิธีเปรียบเทียบสองอย่าง คือ การฟังคำบรรยายกับการอภิปรายกลุ่ม ดังตัวอย่างการวิจัยที่มีชื่อเสียงของเขาเรื่องหนึ่งโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนของอเมริกา หันมารับประทานอาหาร 3 ชนิด เพิ่มมากขึ้นในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 อาหารทั้ง 3 ชนิดได้แก่ หัวใจสัตว์ ตับอ่อนสัตว์ และไตสัตว์

วิธีการทดลองของเขาได้จัดกลุ่มออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มหนึ่งให้ฟังคำบรรยาย อีกกลุ่มหนึ่งให้มีการอภิปรายกลุ่ม ซึ่งเนื้อหาที่ใช้บรรยายและอภิปรายกลุ่มจะมีสาระสำคัญเหมือนกัน โดยเป็นเรื่องเกี่ยวกับการโภชนาการในกองทัพ เน้นถึงคุณค่าของวิตามิน และแร่ธาตุที่จะได้รับจากอาหารอย่างครบถ้วน จากผลการวิจัยในครั้งนี้พบว่า กลุ่มที่ฟังคำบรรยายอย่างเดียว มีเพียงร้อยละ 3 เท่านั้นที่ทำตามคำแนะนำและรับประทานอาหารดังกล่าว ส่วนกลุ่มที่ใช้การอภิปรายมีถึงร้อยละ 32 ที่ทำตามคำแนะนำและรับประทานอาหาร

จากผลการวิจัยในครั้งนี้ เทรนดิส (Triandis) ได้ชี้ให้เห็นถึงผลการวิจัยที่แตกต่างกัน ของกลุ่มทั้ง 2 ไว้ 3 ประการ คือ

ก) กลุ่มที่ฟังคำบรรยายนั้น ผู้ฟังเป็นฝ่ายถูกกระทำเพียงอย่างเดียว แต่กลุ่มที่มีการอภิปราย ทุกคนในกลุ่มได้มีโอกาสเป็นผู้กระทำ ได้มีโอกาสเข้าร่วมกับกิจกรรมนั้น

ข) กลุ่มที่ฟังคำบรรยายนั้น ผู้ฟังไม่ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจทำอะไรเลย แต่กลุ่มที่มีการอภิปราย ทุกคนได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นและร่วมกันตัดสินใจในกิจกรรมของกลุ่ม

ค) กลุ่มที่ฟังคำบรรยายนั้น ผู้ฟังมีโอกาสเพียงได้เปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทัศนคติทางการรู้ (cognitive component) เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ส่วนกลุ่มที่มีการอภิปรายจะมีผลต่อการเปลี่ยนองค์ประกอบของทัศนคติทั้งด้านการรับรู้ และด้านการกระทำ (behavior component)

จากการศึกษาในครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า ปทัสถานของกลุ่ม (group norms) จะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจและพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่ม โดยเฉพาะการให้โอกาสกับทุกคนได้เข้าไปเป็นผู้ร่วมกระทำกิจกรรมนั้น ๆ ด้วย ฉะนั้นการที่จะให้บุคคลเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม หรือทัศนคติให้เป็นไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง จุดสำคัญก็คือ "การให้ผู้นั้นได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการกระทำด้วย" นั่นเอง

การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ³⁰

ทัศนคติ เป็นสิ่งที่มีอารมณ์เจือปนอยู่ เช่น เราชอบสิ่งใด พอใจในสิ่งใด ก็คือ เรามีความรู้สึกต่อสิ่งนั้นไปในทางที่ดี ความรู้สึกอันนี้ก็เป็นอารมณ์ การเปลี่ยนแปลงทัศนคตินั้นเปลี่ยนแปลงได้ยาก เพราะทัศนคติเป็นสิ่งที่มีความคงทน แต่ในบางอย่างหรือบางเรื่องก็อาจจะเปลี่ยนแปลงได้ง่าย อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ไม่ว่าจะเปลี่ยนแปลงในเรื่องใดก็ตาม โดยปกติเราจะยึดองค์ประกอบทั้ง 3 ของทัศนคติ โดยทำให้องค์ประกอบส่วนใดส่วนหนึ่ง

เสียไป

องค์ประกอบที่ 1 คือองค์ประกอบทางการรู้ เช่น การเลี้ยงสัตว์ไว้ได้ถนัดบ้าน เราก็พยายามให้ความรู้เขา โดยให้เขารู้ว่าการเลี้ยงสัตว์ไว้ได้ถนัดบ้าน จะทำให้อากาศเสีย เรานอนบนบ้านก็จะหาใจเข้าไป เมื่อมากเข้าก็ให้โทษแก่ร่างกาย กล่าวคือ อาจทำให้เป็นไซนัสเป็นโรคหืดหอบ สุขภาพไม่แข็งแรงเท่าที่ควร

องค์ประกอบที่ 2 คือองค์ประกอบเกี่ยวกับความรู้สึก เช่น เด็กเคยถูกสุนัขกัดเกิดความกลัวสุนัขมาก เราก็พยายามนำเด็กเข้าไปใกล้ ๆ สุนัข จับสุนัขให้เด็กเล่นบ้าง เมื่อบ่อย ๆ ครั้งเข้าความรู้สึกก็อาจเปลี่ยนได้ว่า สุนัขไม่เหมือนกันทุกตัว อาจมีบางตัวเท่านั้นที่บังเอิญตนเองไปถูกกัดเข้า

องค์ประกอบที่ 3 คือองค์ประกอบทางการกระทำ เช่น มีชายคนหนึ่งเป็นโรคจิตเกลียดแม่มาก เราก็ให้ชายคนนั้นออกมาแสดงบทบาทต่อหน้าเพื่อนฝูง ต่อหน้าแพทย์ ว่าวิธีการรักแม่นั้นจะต้องแสดงอย่างไร วิธีการนี้อาจทำให้ชายคนนั้นเปลี่ยนความรู้สึกแล้ว ก็อาจเปลี่ยนแปลงการกระทำได้

จากการทำให้องค์ประกอบส่วนใดส่วนหนึ่งเสียไป นับว่าเป็นหลักสำคัญในการเปลี่ยนทัศนคติ นอกจากนี้ยังมีอิทธิพลจากภายนอกอีกหลายประการ ที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทัศนคติ ดังที่ จลอง ภิรมย์รัตน์ (2521) ได้กล่าวไว้ดังนี้

1. การเกลี้ยกล่อม (Persuasion)

วิธีการนี้เป็นการให้ความรู้หรือบอกเล่าชักชวน เพื่อให้บุคคลนั้นเห็นคล้อยตามว่าสิ่งที่เราแนะนำนั้นเป็นความจริงและเป็นสิ่งที่ดีงาม การที่จะให้คนเปลี่ยนทัศนคติเดิมมารับทัศนคติใหม่นั้น ไม่ใช่ของง่ายที่จะทำได้ตามลำพังเราคนเดียว ถ้าเรายังเป็นเพียงคนเดียวที่ยังไม่ได้มีบทบาทสำคัญในสังคม ดังนั้นเราจึงต้องหากวิธีที่จะทำให้เขาเชื่อใจ โดยที่เขาไม่รู้ตัวว่าเรากำลังจะเปลี่ยนความคิดของเขา กลวิธีดังกล่าวนี้ ก็เช่น ให้คนที่เคารพนับถือไปพูด ให้คนที่มีอิทธิพลเหนือจิตใจเขาพูด ให้คนที่เขารักใคร่ไปพูด มีการให้รางวัลเป็นการปูทางไว้ก่อน ใช้วิธีการอ้างอิงผู้มีชื่อเสียง ใช้วิธีการยกย่อง ซึ่งวิธีการเหล่านี้เราจะต้องเลือกใช้ให้เหมาะสมซึ่งในบุคคลแต่ละคนย่อมจะมีไม่เหมือนกัน

2. การย้ายกลุ่ม (Group change)

โดยหลักการของกลุ่ม กลุ่มจะมีอิทธิพลเหนือสมาชิกภายในกลุ่ม คือสามารถทำให้คนในกลุ่มคล้อยตามได้ ดังนั้น เมื่อเราจะเปลี่ยนทัศนคติของบุคคลหนึ่ง เราก็อาจให้บุคคลนั้นย้ายกลุ่ม ซึ่งกลุ่มใหม่นั้นย่อมจะมีอิทธิพลเหนือทัศนคติของบุคคลที่ย้ายเข้ามาใหม่ได้ ทั้งนี้เพราะเมื่อเข้าไปอยู่ในกลุ่มใหม่ ก็ย่อมได้พบกับสมาชิกใหม่ พบกับบุคคลหลายระดับ หลายอาชีพ ความรู้สึก หรือความคิดเห็นต่าง ๆ ก็ย่อมจะเปลี่ยนแปลงไปได้

3. การโฆษณา (Advertisement)

นับว่ามีความสำคัญมากต่อการเปลี่ยนทัศนคติ ซึ่งเราจะเห็นได้จากชีวิตประจำวัน และอาจพบเข้ากับตัวเองเข้าแล้วก็ได้ ตัวอย่างเช่น บางคนไม่ชอบดูภาพยนตร์ไทย แต่จากการโฆษณาว่า เป็นหนึ่งเป็นเรื่องแรกของไทยที่ชาวต่างประเทศยอมรับ พร้อมทั้งมีตัวอย่างบางตอนที่ น่าสนใจประกอบ เราก็อาจเปลี่ยนทัศนคติได้ โดยการมาดูภาพยนตร์เรื่องนั้นและก็อาจดูภาพยนตร์เรื่องอื่น ๆ อีก

ตัวอย่างการโฆษณาอื่น ๆ เช่น ทำโดยแจกฟรีเป็นรางวัลไปก่อน ให้ทดลองใช้ดูก่อน แล้วเก็บเงินภายหลัง เป็นต้น

4. จากแหล่งข่าวสาร (Source of the message)

วิธีการนี้โดยเฉพาะจากหนังสือพิมพ์ บทความทางวิทยุ ข่าวจากโทรทัศน์ นับว่ามีบทบาทสำคัญมากในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ทั้งนี้เพราะบุคคลมีความรู้สึก (โดยเฉพาะคนไทย) ว่าสิ่งที่ตีพิมพ์เผยแพร่ทั่วประเทศ ข่าวที่ออกจากวิทยุหรือโทรทัศน์ซึ่งแพร่ไปทั่วประเทศ เป็นเรื่องที่สำคัญมากถ้าไม่เช่นนั้น จะไม่ตีแผ่หรือเผยแพร่ไปทั่วประเทศ วิธีการนี้ใช้ได้กับประเทศที่การศึกษายังไม่พัฒนา กล่าวคือ ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศยังมีการศึกษาอยู่ในระดับต่ำ

5. การผลักดันของกลุ่ม (Group pressure)

เนื่องจากพลังอำนาจของกลุ่มมีอิทธิพลเหนือสมาชิกภายในกลุ่ม และมีอำนาจบีบบังคับให้เราอยู่ในแบบขนบธรรมเนียมประเพณีและปทัสถานของกลุ่ม ดังเราจะเห็นได้จากผู้นำกลุ่ม ไม่ว่าจะอยู่ในกลุ่มใดก็ตาม กลุ่มจะต้องกระทำให้สอดคล้องกับความคาดหวังของกลุ่มเสมอ